

Självständigt arbete i krigsvetenskap, 15 hp

<i>Författare</i> Flkd Henrik Toft	<i>Program</i> OP 07-10
<i>Handledare</i> Jacob Westberg	
	<i>Beteckning</i>
Den offentliga bilden av Hårsfjärden	
<p>Denna uppsats behandlar de undervattenskränkningar som skedde i och omkring Hårsfjärden i oktober 1982. Syftet med uppsatsen har varit att studera förändringen av den offentliga bilden. Författaren har analyserat Hårsfjärden utifrån fyra jämförelsedimensioner. Motiv för kränkningarna, nationalitet, kränkningarnas karaktär och tekniska indikationer och observationer. Ubåtsskyddskommissionen kunde 1983 peka ut Sovjetunionen som den kränkande makten. De sade likväl att motiven bakom kränkningarna var förberedande skeden i en militär operativ planering. Författaren har med denna uppsats påvisat hur den offentliga bilden har förändrats från 1983 till 2001. Författarens fokus och kärnan i denna uppsats har varit att studera de tre statliga offentliga utredningarna (SOU) som har behandlat ubåtskränkningarna. Bottenspåren som hittades i Hårsfjärden har framstått som de tydligaste bevisen på att främmande ubåtar uppehöll sig i området. De kränkande ubåtarna uppträdde på ett provocerande sätt, vilket innebar att de inte lät sig avvisas. De trängde istället längre in på svenskt inre vatten. Vid ön Mälsten gjorde den svenska marinen den 12 oktober 1982 en bandinspelning som sades vara en sovjetisk ubåt av Whiskey-klass. Samma typ som gick på grund i Gåsefjärden året innan. Bandinspelningen kom att vara den svenska sidans främsta bevis på att en sovjetisk ubåt befann sig på svenskt vatten vid ubåtssamtalen i Moskva 1992-1994. Men Ryssland vägrade att erkänna. De hävdade bestämt att det inte var en sovjetisk ubåt som den svenska marinen hade spelat in.</p>	
<p>Nyckelord: Hårsfjärden, SOU 1983:13 <i>Att möta ubåtshotet</i>, SOU 1995:135 <i>Ubåtsfrågan 1981-1994</i>, SOU 2001:85 <i>Perspektiv på Ubåtsfrågan</i></p>	

The public image of Hårsfjärden

This paper deals with the submarine violations that occurred in and around Hårsfjärden in October 1982. The purpose of this paper has been to study the change in the public image. The author has analyzed Hårsfjärden on four dimensions of comparison. Motives for the violations, nationality, The nature of the violations and technical indications and observations. The Submarine Defence Commission could identify the Soviet Union as the offensive power in 1983. They said however that the reasons behind violations were preparatory stages of a military operational planning. The author has with this paper demonstrated how the public image has changed from 1983 to 2001. The author's focus and the core of this essay have been to study the three SOU with treated submarine violations. Bottom traces found in Hårsfjärden has emerged as the clearest evidence that foreign submarines had been in the area. The offensive submarine appeared in a provocative way, which meant that they allowed themselves not to be rejected. Instead they pushed deeper into the Swedish inshore waters. By the island Mälsten, the Swedish Navy October 12, 1982 made a tape recording that was said to be a Soviet submarine of the Whiskey-class. The same type that ran aground in Gåsefjärden a year earlier. The tape recording came to be the Swedish side main evidence that a Soviet submarine was in Swedish waters in the submarine talks in Moscow from 1992 to 1994. But Russia refused to recognize. They argued strongly that it wasn't a Soviet submarine that the Swedish Navy had recorded.

Key words: Hårsfjärden, SOU 1983:13 *Att möta ubåtshotet*, SOU 1995:135 *Ubåtsfrågan 1981-1994*, SOU 2001:85 *Perspektiv på Ubåtsfrågan*

Innehållsförteckning

1. Inledning	4
1.1 Bakgrund	4
1.2 Syfte och frågeställningar	5
1.3 Teorianknytning	6
1.4 Metod	6
1.5 Material	7
1.6 Avgränsningar	8
1.7 Disposition	9
2. Tidigare forskning	9
2.1 Motiv för kränkningarna i Hårsfjärden	9
2.2 Nationalitet	9
2.3 Kränkningarnas Karaktär	10
2.4 Tekniska indikationer och Observationer	10
3. Hårsfjärden	10
3.1 Motiv för kränkningarna i Hårsfjärden 1982	10
3.2 Nationalitetsfrågan	13
3.3 Kränkningarnas karaktär	15
3.4 Tekniska indikationer och observationer	17
4. Slutsatser	24
5. Diskussion	26
Litteratur- och källförteckning	29

1. Inledning

1.1 Bakgrund

Det var den 27 oktober 1981 som den sovjetiska ubåten 137 gick på grund vid Torumskär i Gåsefjärden i Karlskronas östra skärgård. Mellan den 19-23 oktober bedrev den svenska marinen hemliga prov med ubåtsjakttorped, sydväst om Karlskrona. Det var i samma område som den 27-28 oktober svensk helikopter och ubåt hade utfört likartade prover. Det framkom att det under denna period förekommit indikationer på främmande undervattensverksamhet på svenskt vatten längs Blekinges kust.¹

I den diplomatiska protestnoten som skickades till Sovjetunionen sades det att det var en planerad inträngning och att ubåten hade grundstött på grund av att den hade girat för sent. Slutsatsen baserades främst på att det framkommit orimliga förklaringar av händelseförloppet, vid förhör av den sovjetiska ubåtsbesättningen. Sovjetunionen hävdade däremot att kränkningen hade skett på grund av en felnavigering, då ubåten hade problem med sina navigationsinstrument. De hävdade att de hamnat ca 130 km fel, besättningen hade trott att de var i södra Östersjön. Enligt Agrell så framstår inte försöken att förklara en felnavigering som särskilt övertygande.²

Gåsefjärden och Hårsfjärden kännetecknas av att båda är militära skyddsområden. Båda dessa fjärdar har en gemensam nämnare, de har båda blivit utsatta för ubåtskränkningar.

Nu var det slut med allt tal om budgetubåtar som media retat marinen med. Och nu var det klart att allt som rörde sig i svenska vatten var sovjetiska ubåtar. Minsta lilla krusning på ytan var en rysk inkräktare³

I Hårsfjärden 1982 bedrev den svenska försvarsmakten, och då framförallt marinen en skarp ubåtsjakt på svenskt militärt skyddsområde. Det var första gången sedan andra världskriget som den svenska försvarsmakten tillgrep verkanseld i annat syfte än skrämning. Resultatet från denna ubåtsjakt blev inte vad den svenska marinen och det svenska folket hade hoppats på. Ingen främmande undervattensfarkost tvingades upp till ytan, trots att sjunkbomber och fasta mineringar användes.

Det som är intressant är att inga säkra bevis angående nationalitet uppdagades, trots en mängd observationer på främmande ubåt. Ett par bevis som skulle kunna hjälpa till att peka ut en specifik nation har bara försvunnit.

Statens offentliga utredningar (SOU) har givit ut tre stycken betänkanden angående ubåtskränkningarna på 1980-talet. Min uppsats kommer att behandla de tre betänkanden för att på så sätt påvisa hur den offentliga bilden av kränkningarna har uppfattats över tiden.

Ubåtskränkningarna mot Sverige ökade drastiskt i början på 1980-talet, det rådde en ubåtshysteri där svenskar såg ubåtar överallt i de svenska skärgårdarna.

Den tidigare forskningen kan delas in i två läger, de som förespråkar att det var Sovjetunionen som utförde kränkningarna och de som hävdar att det var länder från väst.

¹ Agrell, Wilhelm (1986) *Bakom ubåtskrisen militär verksamhet, krisplanläggning och diplomati i östersjöområdet*, (Liber förlag, Stockholm) Sid. 53

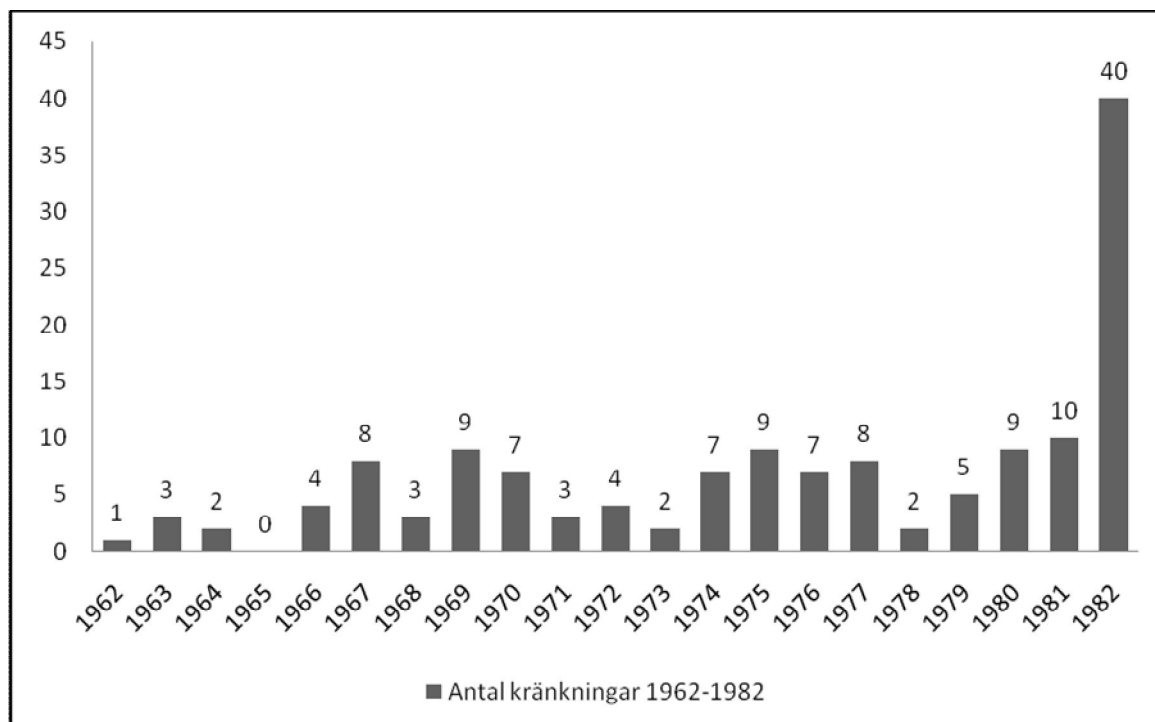
² Ibid. Sid. 54-55

³ Mossberg, Mathias (2009) *I mörka vatten*, (Leopard förlag, Stockholm) Sid. 20

Det var kl. 19.57 den 27 oktober 1981 som U 137 gick på grund i Gåsefjärden, i Blekinges östra skärgård. Därefter fortsatte kränkningarna av svenskt vatten. Diskussionerna om motiv och nationalitet på den främmande undervattensverksamheten har varit många.

Jag vill därför påvisa hur den offentliga bilden av ubåtskränkningarna har förändrats, utifrån *Att möta ubåtshotet*, *Ubåtsfrågan 1981-1994* och *Perspektiv på ubåtsfrågan* i denna uppsats. De är alla statliga offentliga utredningar.

I figuren nedan visas hur de inrapporterade kränkningarna av svenskt territorium ökade drastiskt under 1982. Det var under det året som ubåtsjakten i Hårsfjärden utspelades.

Figur 1. Visar antalet inrapporterade kränkningarna av främmande undervattensfarkoster 1962-1982. Källa: SOU 1983:13, Bilaga 2.

1.2 Syfte och frågeställningar

Det primära syftet med uppsatsen är att analysera hur den offentliga bilden av Hårsfjärden 1982 har förändrats. Jag vill studera hur den offentliga bilden har förändrats, utifrån ett antal jämförelsedimensioner. Jag kommer även att redovisa vad två tidigare forskare har påvisat utifrån mina jämförelsedimensioner. Fokus ligger på att studera förändringen mellan de tre utredningar som gjorts av statens offentliga utredningar (SOU). Detta leder fram till min huvudsakliga frågeställning:

Hur har den offentliga bilden av Hårsfjärdenincidenten förändrats?

För att kunna besvara den frågeställningen behöver jag en underordnad frågeställning:

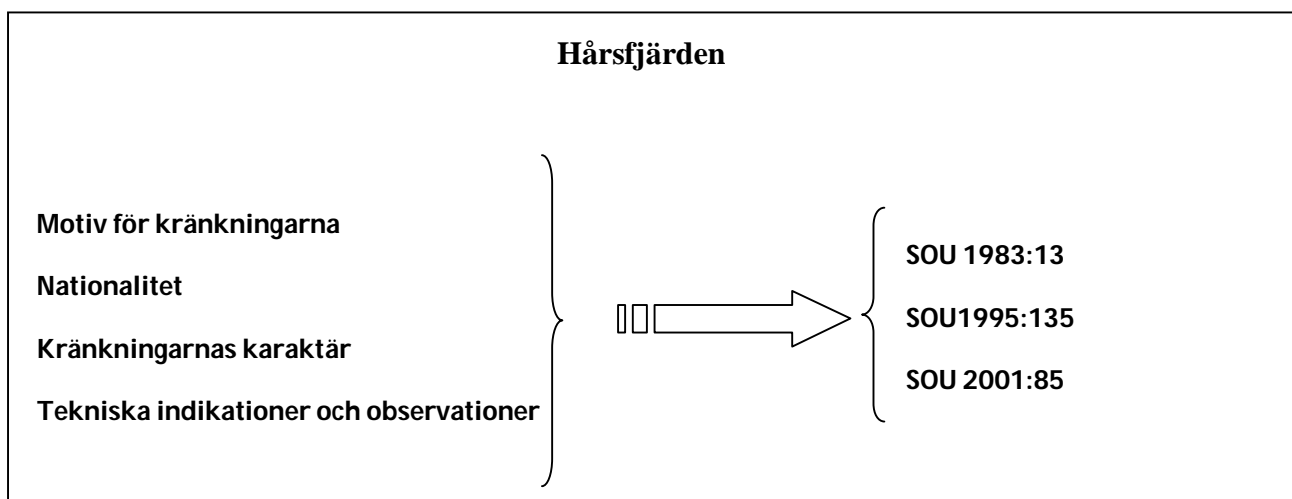
Hur beskriver *Att möta ubåtshotet*, *Ubåtsfrågan 1981-1994* och *Perspektiv på ubåtsfrågan* ubåtsjakten i Hårsfjärden utifrån min analysmodell?

1.3 Teorianknytning

Det har bedrivits en hel del forskning inom ramen för ubåtskränkningarna. Som jag nämnt tidigare så kan forskningen delas upp i två läger, dels de som förespråkar att det var Sovjetunionen som utförde kränkningarna, och dels de som utgår från hypotesen att det var NATO-ubåtar som ville testa den svenska förmågan inom ubåtsjakt. I denna studie kommer jag att redovisa vad de båda lägren har för belägg för sina hypoteser, för att få en så bred grund som möjligt att stå på innan jag granskar *Att möta ubåtshotet, Ubåtsfrågan 1981-1994* och *Perspektiv på ubåtsfrågan*, de tre statliga utredningarna som gjorts om just främmande undervattensverksamhet på svenskt territorium.

1.4 Metod

Jag kommer att använda mig av metoden kvalitativ textanalys i denna uppsats. Den kvalitativa textanalysen strävar efter att ta fram det väsentliga innehållet i texterna. Det uppnås genom en noggrann läsning av textens delar och helhet.⁴ För att kunna analysera och precisera empirin kommer jag att utgå från ett antal jämförelsedimensioner, som utgör min analysmodell. Till vänster i figur 2 visas de jämförelsedimensioner som jag kommer att arbeta utifrån för att analysera empirin, som i denna studie är de tre statliga offentliga utredningarna.

Figur 2. Analysmodell

Dessa jämförelsedimensioner kommer att redovisas och preciseras närmare i nästa stycke. Den kvalitativa textanalysen strävar som sagt efter att ta fram det väsentliga innehållet i en text.⁵ Det innebär att vissa stycken i texten anses vara viktigare än andra. För att ta till sig texten är det viktigt att ställa frågor till texten, dvs. att läsa aktivt.⁶ För att göra studien så lättläst och överblickbar som möjligt kommer jag att systematisera undersökningen. Det syftar till att klassificera innehållet i texterna.⁷ Med hjälp av mina jämförelsedimensioner kommer jag att kunna åstadkomma en sådan klassificering.

Inledningsvis kommer jag att redogöra för mina jämförelsedimensioner och vad tidigare forskning har påvisat utifrån mina jämförelsedimensioner.

⁴ Esaiasson, P, Gilljam, M, Oscarsson, H och Wängnerud, L (2007) *Metodpraktikan. Konsten att studera samhälle, individ och marknad*, (Norstedts Juridik AB, Stockholm) Sid. 237

⁵ Ibid. Sid. 237

⁶ Ibid. Sid. 237

⁷ Ibid. Sid. 238

Därefter kommer jag att redogöra för vad, *Att möta ubåtshotet, Ubåtsfrågan 1981-1994 och Perspektiv på ubåtsfrågan* har för syn på Hårsfjärden utifrån mina jämförelsedimensioner.

Därefter kommer jag att dra slutsatser utifrån empirin för att påvisa hur den offentliga bilden har förändrats. Slutligen kommer jag att diskutera vad jag har påvisat med min uppsats.

Min analysmodell utgör grunden för hur jag ska angripa den tidigare forskningen och de tre statliga offentliga utredningarna. Jag har valt att utgå från fyra stycken jämförelsedimensioner som kommer hjälpa mig igenom texterna. Dessa dimensioner anser jag vara de mest intressanta att studera på grund av att det förmodligen har skett en stor förändring av synen på dem. Jag kommer alltså att styra analysen av de tre statliga offentliga utredningarna med hjälp av min analysmodell. Jag kommer enbart att studera förändringen av den offentliga bilden med hjälp av mina fyra jämförelsedimensioner. De fyra jämförelsedimensionerna är följande:

Motiv för kränkningarna

När jag läser texterna så kommer jag att fokusera på vad som förde de främmande ubåtarna till Sveriges territorium. Utifrån texterna skall jag redovisa vilka motiv som fanns för den verksamhet som de främmande undervattensfarkosterna genomförde.

Nationalitet

När jag angriper de tre utredningarna utifrån nationalitetsdimensionen kommer jag att redovisa om utredningen har kunnat peka ut en specifik nation eller pakt, som ansvarig för undervattenskränkningarna.

Kränkningarnas karaktär

Hur uppträdde motståndaren? Vilket uppträdande var karaktäristiskt för den främmande maktens kränkningar?

Tekniska indikationer och observationer

Det spelades in en mängd av olika indikationer under ubåtsjakterna, som har analyserats i efterhand. Men vad var det egentligen som den svenska marinen hade spelat in? Vad har folk sett?

1.5 Material

Material som kommer att användas är huvudsakligen de tre ovan nämnda statliga offentliga utredningarna. Jag kommer som tidigare nämnt att granska hur den offentliga bilden har förändrats av Hårsfjärden och därför är dessa utredningar relevanta för denna studie. Det är offentliga handlingar, då mycket kring ubåtsjakterna från 1980-talet fortfarande är belagt med sekretess.

SOU 1983:13

Den 21 oktober 1982 beslutade chefen för försvarsdepartementet att en kommission skulle tillkallas. Kommissionen skulle bestå av högst fem ledamöter, med uppdraget att undersöka ubåtskränkningarna av svenskt territorium. Ordförande i kommissionen var statsrådet Sven Andersson, de övriga ledamöterna bestod av: Carl Bildt, Lars Eliasson samt riksdagsledamöterna Maj-Lis Lööv och Olle Svensson. Kommissionen arbetade under namnet Ubåtsskyddskommissionen. Till kommissionens förfogande

ställdes bland annat viceamiral Bror Stefenson, som var chef för försvarsstaben under ubåtsjakten i Hårsfjärden. Michael Sahlin utsågs till Ubåtskyddskommissionens sekreterare. Betänkandet kom att kallas *Att möta ubåtshotet* och kommissionens arbete avslutades i april 1983.⁸

SOU 1995:135

I februari 1995 tillsatte regeringen en kommission som fick uppgiften att analysera och utvärdera de ubåtskränkningar som förekommit sedan början av 1980-talet. Den fick även uppgiften att granska den ubåtskyddsverksamhet som bedrivits. Professor Hans G. Forsberg tillsattes som kommissionens ordförande. I december 1995 överlämnade Ubåtskommissionen, som var kommissionens namn, sin rapport. Rapporten fick namnet *Ubåtsfrågan 1981-1994*.⁹

SOU 2001:85

Det var i oktober 2000 som regeringen tillkallade en särskild utredare. Rolf Ekéus fick uppdraget av statsrådet von Sydow, tillika chefen för Försvarsdepartementet. Uppgiften var att analysera det politiska och militära agerandet i ubåtsfrågan från 1980 fram till idag. Utredningen arbetade under namnet Ubåtsutredningen. Utredningen skulle redovisa och utvärdera hur Försvarsmakten, regeringen och andra berörda myndigheter hade hanterat ubåtskränkningarna av det svenska territoriet. Mathias Mossberg var Ubåtsutredningens huvudsekreterare. Som militär expert medverkade konteramiral Göran Wallén, som säkerhetspolitisk expert Hans Sjöberg och som expert i historievetenskap doktoranden Jerker Widén. Ola Tunander som är fredsforskare tillhandahöll Ubåtsutredningen eget forskningsmaterial i ubåtsfrågan. Betänkandet överlämnades i november 2001 och fick namnet *Perspektiv på Ubåtsfrågan*.¹⁰

När jag studerar den tidigare forskningen kommer jag utgå från två olika forskare. Wilhelm Agrells bok *Bakom Ubåtskrisen* och Ola Tunanders bok *Hårsfjärden det hemliga ubåtskriget mot Sverige*. Jag kommer även att studera Emil Svenssons bok *Under den fridfulla ytan*. Emil Svensson var chef för marinens analysgrupp under det tidiga 1980-talet. Samt Mathias Mossberg som var huvudsekreterare i den senaste Ubåtsutredningen, med boken *I mörka vatten*. Den senare nämnda litteraturen kommer att studeras för att skapa mig en så bred grund som möjligt att stå på inför min analys.

1.6 Avgränsningar

Eftersom att ordet "ubåtskränkningar" innefattar så enormt många olika aspekter, allt från militär ledning, ubåtsjakttaktik och kränkningarnas karaktär till säkerhetspolitik, så kommer jag enbart behandla mina valda jämförelsedimensioner som utgör grunden för min analysmodell. För att göra en relevant analys i denna uppsats kommer jag enbart att behandla de kränkningar som ägde rum i Hårsfjärden 1982. Då Ubåtskyddskommissionens betänkande överlämnades i april 1983 så behandlar den inte några händelser efter 1982.

⁸ SOU 1983:13, *Att möta ubåtshotet*, Sid. 3

⁹ SOU 1995:135, *Ubåtsfrågan 1981-1994*, Sid. 5

¹⁰ SOU 2001:85, *Perspektiv på ubåtsfrågan*, Sid 3

1.7 Disposition

Jag har valt dela in denna uppsats i fem stycken avsnitt.

I det första avsnittet 1 Inledning presenterar jag bakgrunden till ämnet och mitt ämnesval. Jag beskriver vilken metod jag avser använda för att svara på ställd frågeställning. Jag redovisar därutöver min analysmodell. Utöver detta så redogör jag för syftet, vilket material jag kommer att använda samt avgränsningar.

I det andra avsnittet redogör jag för vad tidigare forskning har uppnått.

I det tredje avsnittet kommer jag behandla själva empirin som utgörs av *Att möta ubåtshotet, Ubåtsfrågan 1981-1994* samt *Perspektiv på ubåtsfrågan*. De tre statliga offentliga utredningarna kommer att analyseras utifrån de valda jämförelsedimensionerna.

I det fjärde avsnittet kommer jag att presentera resultatet och slutsatser av min uppsats.

I det sista och avslutande avsnittet kommer jag att diskutera de slutsatser som jag har dragit.

2. Tidigare forskning

2.1 Motiv för kränkningarna i Hårsfjärden

Motiven för kränkningarna skulle enligt Tunander vara för att träna brittiska och amerikanska specialförband inför en ockupation från Sovjetunionen. Operationerna på svenskt vatten skulle också bidra till att öka den svenska militära beredskapen. Operationerna skulle också bidra till att göra den svenska befolkningen medveten om det sovjetiska hotet.¹¹

Agrell skriver i sin bok *Bakom ubåtskrisen*:

Att kränkningarna hänger samman med en krigsplanläggning mot Sverige betraktar jag som en tämligen säker slutsats, medan diskussionen om orsakerna till denna planläggning är behäftad med betydligt större osäkerhet.¹²

2.2 Nationalitet

Enligt forskaren Tunander så har brittiska ubåtskaptener berättat för honom att de opererade på svenskt vatten. Det var den brittiske premiärministern Margret Thatcher som skulle ha godkänt varje enskild operation. Underrättelseofficerare har berättat för Tunander om hur både amerikanska och brittiska ubåtar gjorde intrång på svenskt vatten.¹³

Agrell hävdar att det huvudsakligen rör sig om kränkningar från Sovjetunionen.¹⁴

¹¹ Tunander, Ola (2001) *Hårsfjärden, det hemliga ubåtskriget mot Sverige* (Nordstedts förlag, Stockholm) Sid. 13-14

¹² Agrell (1986), Sid. 211

¹³ Tunander (2001), Sid. 13

¹⁴ Agrell (1986), Sid. 211

2.3 Kränkningarnas Karaktär

Tunander skriver i sin bok *Hårsfjärden det hemliga ubåtskriget mot Sverige* att ubåtarna uppträdde på ett provocerande sätt. Ubåtarna visade både tornet och periskopet. Det tyder enligt Tunander inte på förberedelser på krigshandlingar.¹⁵

Enligt Agrell bidrog införandet av miniubåtssystem till att kränkningarna kunde utföras på svenskt inre vatten. De kunde koncentreras till marina basområden. Detta var karaktäristiskt för Hårsfjärdenincidenten.¹⁶

Agrell hävdar att kränkningarna i och omkring Hårsfjärden inte var provocerande. Även fast de uppfattades som det. Det beror enligt Agrell på att allmänheten och beslutsfattare inte kände till förhistorien till kränkningarna.¹⁷ Agrell hävdar istället att det provokativa uppträdandet som allmänheten uppfattade skulle kunna vara avledningsmanövrar. Dessa är tämligen svåra att urskilja från ett provokativt uppträdande.¹⁸

2.4 Tekniska indikationer och Observationer

Tunander skriver att det så kallade 3:47 bandet som överlämnades till Ryssland vid ubåtssamtalen i början av 90-talet var manipulerat. Sekvensen på det aktuella bandet som skulle göra det möjligt att identifiera vilken typ av ubåt som befann sig utanför Mälsten har tagits bort. Detta menar Tunander skulle vara ologiskt om det skulle varit tal om en sovjetisk ubåt. Tunander påstår även att eldförbudet natten mellan den 13-14 oktober berodde på att en icke sovjetisk ubåt var tvungen att bli utsläppt.¹⁹

Tunander skriver vidare att den före försvars- och utrikesministern Sven Andersson utanför protokollet talade om att ett ubåtstorn under Hårsfjärdenincidenten vara raka motsatsen till en Warszawapaktsubåt.²⁰

Det gröna färgämnet som visades sig på vattenytan efter minsprängningen vid Mälsten den 11 oktober, tyder enligt Tunander på att det var en skadad amerikansk ubåt. Det kan också ha varit en ubåt under amerikanskt befäl.²¹

3. Hårsfjärden

3.1 Motiv för kränkningarna i Hårsfjärden 1982

Att möta ubåtshotet slår fast att det funnits många teorier kring motiven för den främmande undervattensverksamheten. En av teorierna bygger på att en främmande makt från det ena militärblocket skulle vilja provocera det svenska försvaret att bygga upp en bättre ubåtsjaktförmåga. På så sätt skulle den makten med Sveriges hjälp åstadkomma ett förbättrat skydd mot den andra försvarsalliansen att inta ett offensivt läge i den svenska skärgården, i händelse av en kris eller krig. Teorin bakom motivet för kränkningarna förutsätter att den

¹⁵ Tunander (2001), Sid. 345

¹⁶ Agrell (1986), Sid. 208

¹⁷ Ibid. Sid. 208

¹⁸ Ibid. Sid. 75

¹⁹ Tunander (2001) Sid. 346

²⁰ Ibid. Sid. 347

²¹ Ibid. Sid. 347

kränkande makten hellre provocerade Sverige att stärka sin ubåtsjaktförmåga, än att åstadkomma samma effekt mot sin tänkta motståndare med egna militära resurser. Ubåtsskyddskommissionen falsifierar den teorin, och hävdar att det framstår som både ologiskt och otroligt att en militär stormakt skulle gå en sådan omväg för att nå ett sådant vitalt säkerhetspolitiskt mål.²²

Ubåtsskyddskommissionen ifrågasätter även att motiven bakom kränkningarna skulle vara att skicka signaler till Sverige innehållande krav på förändringar i den svenska försvars- och säkerhetspolitiken.

Kommissionen kan även avfärda motiven om en så kallad allmän utbildning och övning. Vilket innebär att den kränkande makten skulle utföra avancerade utbildningsmoment i den svenska skärgården i form av examensprov. Kommissionen utesluter att den verksamheten förekom utan samband med operativa uppgifter. Att någon stat skulle riskera att utföra en sådan riskabel verksamhet på en neutral stats territorium är enligt kommissionen orimlig.

Kommissionen fastslår att motiven måste handla om militäroperativa motiv istället. Den hävdar samtidigt att det inte går att frikoppla en stats militära operationer från dess säkerhetspolitiska ambitioner. Det finns ett antal motiv av militär, operativ karaktär som återstår. Kommissionen kan inte dra några säkra och entydiga slutsatser angående motiven för kränkningarna, men möjligheten av en kombination av flera olika sådana motiv föreligger.²³

Det är viktigt att skilja på motiv och intentioner som riktar sig mot en tredje part, (den andra försvarsalliansen) och de som riktar sig specifikt mot staten Sverige. I den offentliga debatten har det spekulerats i att den kränkande verksamheten främst inriktats mot en tredje part. Den främmande makten skulle då i händelse av en kris eller krig kunna nyttja de svenska skärgårdarna som baseringsområde för robotbestyckade ubåtar.²⁴ Den främmande makten skulle således i fredstid ha rekognoscerat baseringsområdena för en ombasering i inledningsfasen på en konflikt. Ubåtsskyddskommissionen har svårt att se syftet med en sådan basering, om den ens hade gått att genomföra. Den påpekar att det är förenat med stora risker för en främmande ubåt att tränga in i den svenska skärgården. Det är även svårt att se vilka taktiska vinster den kränkande makten skulle vinna med en basering på svenskt vatten, kontra de risker sådana operationer medför. Kommissionen avfärdar således den typen av motiv, med att påstå att det är mycket låg sannolikhet som motiv för den kränkande verksamheten.²⁵

Den framhåller att spekulationer om att det svenska territoriet skulle stå som skådeplats för en konflikt mellan militärblocken skulle få allvarliga konsekvenser för svensk säkerhetspolitik. Att kränkande ubåtar har underrättelse som motiv måste tas i beaktande. I varje ubåtsoperation borde det ingå som delmotiv för den kränkande makten. Det är dock inte troligt att militär underrättelseinhämtning är det primära syftet med de olovliga undervattenskränkningarna.²⁶

Ubåtsskyddskommissionen slutsats är, även om inte andra motiv kan uteslutas, att kränkningarna har syftat till förberedande skeden i en militär operativ planering. Det är även tänkbart att den kränkande makten har genomfört fredstida övningar och utprovning av ny teknik i de svenska skärgårdarna. Förberedelser för användning och röjning av minor och insättande av specialförband kan inte heller uteslutas inom ramen för denna planering.

²² SOU 1983:13, *Att möta ubåtshotet*, Sid. 61

²³ Ibid. Sid. 61

²⁴ Ibid. Sid. 61

²⁵ Ibid. Sid. 62

²⁶ Ibid. Sid. 62

Kommissionen skriver att den tidigare underrättelseverksamheten med hjälp av ubåt tidigare var inriktad mot den svenska marinens övningar och materielprov, medan den nu verkar vara mer inriktad mot fasta försvarsinstallationer längs den svenska kusten.²⁷

I SOU 1995:135 *Ubåtsfrågan 1981-1994* har ubåtskommissionen avstått en diskussion angående motiven bakom ubåtskränkningarna.²⁸

Enligt ubåtsutredningen är förståelsen av motivet bakom kränkningarna en grund för att avgöra vem det var som utförde de olovliga kränkningarna. Samtidigt kan det vara förvillande att göra en analys utan att ha identifierat den kränkande nationens försvarsmakt. Ubåtsutredningen skriver att om man väljer ett motiv av flera, så finns risken att medvetet eller omedvetet koncentrera sitt beslut på grund av en förutfattad mening i nationalitetsfrågan.²⁹

Därför anser utredning att diskussionen måste utgå från objektiva kriterier, så att den rensas från nationalitetsdimensionen. Ubåtsutredningen skriver vidare att en sådan bearbetning av frågan skulle kunna leda till att en bedömning om vilken makt som stod bakom intrången. Den skriver också att de bakomliggande orsakerna för kränkningarna inte har slutförts i den interna svenska debatten, de flesta analytikerna tycks ha ett ganska öppet förhållningssätt avseende de troligaste motiven.³⁰

Enligt ubåtsutredningen talar det tidsmässiga sambandet på dels, en nyintroducerad strategisk dimension i Östersjön under andra hälften av sjuttioalet, och dels på ett nytt mönster för intrång i den svenska skärgården med ökad frekvens med start 1980. Kränkningarna skulle således vara riktade mot Östersjöns växande strategiska roll snarare än ett primärriktat hot mot Sverige.³¹

Det nya mönstret i kränkningarna sammanfaller enligt utredningen med det ”andra kalla kriget”. Vilket innebar en försämring av relationerna mellan stormakterna och det hårdnande internationella klimatet, som tog sin start 1979. Enligt ett Nato-beslut 1980 tilldelades den västtyska marinen utvidgade operationsområden i Östersjön och Nordsjön.³²

Det förhållandet, att en intensifiering av undervattenskränkningarna tidsmässigt uppträder samtidigt som både en introduktion av ett nytt strategiskt perspektiv i Östersjön och ett hårdnande av det politiska klimatet inträffar är signifikativt.³³

Ubåtsutredningen avser därmed att kränkningarna är länkade till motsättningar och rivaliteter mellan stormakterna. Något som inte kan förbises är att Sverige 1979 utökade sin territorialvattengräns från 4M till 12M (1M=1852 meter).³⁴

Ubåtsutredningen är härmed medveten om att den avviker från ubåtsskyddskommissionens bedömning om att kränkningarna var förberedande skeden i en militär operativ planering

²⁷ SOU 1983:13, *Att möta ubåtshotet*, Sid. 62

²⁸ SOU 1995:135. *Ubåtsfrågan 1981-1994*, Sid. 7

²⁹ SOU 2001:85, *Perspektiv på ubåtsfrågan*, Sid. 321

³⁰ Ibid. Sid. 321

³¹ Ibid. Sid. 322

³² Ibid. Sid. 322-323

³³ Ibid. Sid. 323

³⁴ Ibid. Sid. 323

riktad mot Sverige. Utredningen förklarar att när ubåtsskyddskommissionens betänkande lämnades 1983, så var inte medvetenheten om Östersjöns nya strategiska roll ännu inte central att döma utifrån försvarsutredningarna. Debatten om att placera medeldistanskärnvapen i Europa hade tagit överhanden från att de båda maktblocken var i gång med att planera för en konventionell konflikt. Där logistik och uthållighet mycket väl skulle kunna utgöra faktorn för framgång. Sovjetunionen hade förnyat sin konventionella kapacitet medan Nato hade antagit ett nytt beslut angående treprocentiga påslag på medlemsländernas försvarsbudget. Sovjetunionen hade genomfört en invasion av Afghanistan 1979. Med den hårdnande atmosfär som rådde i början av åttiotalet talade mycket för att Sverige endast kunde bli ett sekundärt mål. De båda stormakterna hade siktet inställt på varandra i första hand. Nato såg med största sannolikhet Sverige som en tillgång och förterräng. Medan Sovjetunionen förmodligen ansåg att Sverige utgjorde ett hinder vid en positionsframflyttning.³⁵ Detta kan ha bidragit till att svensk militär expertis tolkade det som att Warszawapaktens militära resurser skulle komma att riktas mot Sverige i händelse av en storkonflikt i Europa. Den sekundära prioriteringen var således att styrkorna skulle användas som flankstöd i Centraleuropa. Ubåtsutredningen konstaterar att prioriteringen förmodligen var de omvända. Detta kan exempelvis stödjas av de dokument om WP:s krigsplanering som utredningen tagit del av. I de dokumenten var anfallet över Danmark prioriterat och logistik och truppförsörjning för centralfronten. Utredningen har varit i kontakt med internationella forskare för att försöka utröna om det funnits direkta planer mot ett angrepp på Sverige, inga sådana planer har utredningen kunnat ta del av.³⁶

Ubåtsutredningens slutsats är att kränkningarna inte utfördes direkt riktat mot Sveriges säkerhet. Men för att säkra logistik, framskjutna operationer och truppförsörjning, så kunde god kännedom om de svenska skärgårdarna och försvarets installationer underlätta vid en konflikt mellan de två maktblocken. Men också tvärtom, att störa och hindra motståndaren i de svenska skärgårdarna.³⁷

3.2 Nationalitetsfrågan

Ubåtsskyddskommissionen kan konstatera att det förekommit främmande undervattensverksamhet i området kring Hårsfjärden och i andra delar av Stockholms skärgård i slutet av september och början av oktober 1982. Kommissionen skriver att flera säkra observationer gjordes. Optiska, magnetiska, hydrofon och signalspaningsobservationer som under pågående incident inte visades vara säkra har i efteranalysen visat sig ge kompletterande information angående händelseförloppet. I den analysen framkommer även bevisen på främmande undervattensverksamhet, i form av bottenpå. Enligt kommissionen måste nationalitetsfrågan prövas, eftersom att den är central vid bedömning av de fortsatta undervattenskränkningarnas säkerhetspolitiska innebörd. Kommissionen ser det som nödvändigt att redovisa resultatet av denna prövning offentligt. Den skriver vidare att det inte påträffats några konkreta bevis för bestämmandet av en specifik nation.³⁸

Inte en enda optisk observation av en främmande ubåt har fångats på ett fotografi. Det redovisades ett stort antal observationer inför kommissionen som gett viktiga besked i bestämmandet av ansvarig nation. Både civila och militärer gjorde observationer som senare kunde dokumenteras genom skisser. Även vid efteranalyser av dokumenterade hydrofonljud

³⁵ SOU 2001:85, *Perspektiv på ubåtsfrågan*, Sid. 323

³⁶ Ibid. Sid. 324

³⁷ Ibid. Sid. 327

³⁸ SOU 1983:13, *Att möta ubåtshotet*, Sid. 39

har det framkommit indikationer som leder till att kunna göra en bedömning av nations eller pakt tillhörighet. Det är även med hjälp av signalspaning möjligt att göra ett bedömande om varifrån ubåtarna kom. Ingen av observationerna som gjordes tyder på att kränkningarna skulle genomförts av ubåtar tillhörande Nato. Kommissionen fastslår tydligt att de kränkande ubåtarna i Hårsfjärden 1982 tillhörde Warszawa-pakten. Sovjetunionen hade vid tidpunkten cirka 45 operativa ubåtar av Whiskey-klass i Östersjön medan Polen enbart hade fyra ubåtar av äldre klass. DDR hade såvitt inga kända ubåtar. Därför kan kommissionen härleda WP till att vara liktydigt med Sovjetunionen.³⁹

Enligt ubåtskommissionen:

Vi kan inte på grundval av de rapporter om optiska observationer som vi haft tillgängliga dra några säkra slutsatser i nationalitetsfrågan.⁴⁰

I en promemoria från regeringen den 10 oktober 1983 angavs det att det fanns stor kunskap i undervattenssteknologi i Sovjetunionen. Det sades även att det fanns undervattensfarkoster som kunde röra sig på botten med olika typer av framdrivningsmedel, dessa för både militärt och civilt bruk. Det sades däremot att det inte fanns några indikationer på att ett Nato-land använde sig av miniubåtar i Sveriges närområde. I promemorian fanns det även indikationer på bottenavspår av en större ubåt. Spåren sade sig visa att ubåten hade en utanpå skrovet liggande köl.⁴¹

Vidare säger promemorian att det endast var ubåtar tillhörande Warszawa-pakten som hade den typen av köl. Måtten på spåren angavs stämma bra överrens med U-137 som gick på grund i Gåsefjärden 1981.⁴²

Ubåtskommissionen hävdar när det gäller slutsatserna angående miniubåtarna att de bygger på utslutningsmetoden. Eftersom att man måste veta säkert vilka länder som opererade miniubåtar 1982. Kommissionen skriver att det inte finns någon sådan fullständig kunskap, och utifrån det kan man inte heller göra något säkert bedömande i nationalitetsfrågan. Spåren på botten är inte heller tillräckliga bevis.⁴³

De hydrofonljud som sades peka mot Sovjetunionen i ubåtsskyddskommissionen, grundades på antalet propellrar, det framgår i regeringens promemoria den 10 oktober 1983. Ubåtar tillhörande Warszawa-pakten hade två propellrar, i försvarsstabens promemoria 9 januari 1986 skrevs det också att danska ubåtar hade två propellrar, men de kunde avfärdas, då de befann sig på danskt vatten.⁴⁴

Vi anser därför att vi inte kan göra något uttalande om från vilket land den främmande undervattensfarkosten kom. Inte heller i de övriga fall där vi har funnit klarlagt att främmande undervattensfarkoster kränkt svenska vatten finns underlag för något sådant uttalande.⁴⁵

³⁹ SOU 1983:13, *Att möta ubåtshotet*, Sid. 40

⁴⁰ SOU 1995:135, *Ubåtsfrågan 1981-1994*, Sid. 276

⁴¹ Ibid. Sid. 277

⁴² Ibid. Sid. 277

⁴³ Ibid. Sid. 277

⁴⁴ Ibid. Sid. 277-278

⁴⁵ Ibid. Sid. 281

Ubåtsutredningen finner inte några hållbara bevis för att göra ett uttalande i frågan om de främmande ubåtarnas nationalitet. Den skriver vidare att det inte kan ses som osannolikt att Sovjetunionen som den största sjömakten i Östersjön skulle anse sig ha skäl för att kränka svenskt vatten. Sovjetunionen kan således inte uteslutas i frågan, det kan inte heller ubåtar från Nato.⁴⁶

3.3 Kränkningarnas karaktär

Ubåtsskyddskommissionen skriver att det skedde en dramatisk ökning av inrapporterade ubåtobservationer under 1982. Under 1982:s tre första kvartal har det skett 40 kränkningar av svenskt vatten. Under 1980 inrapporterades endast nio ubåtobservationer och under 1981 tio. De flesta skedde i det östra militärområdet.⁴⁷

Vidare skriver kommissionen att kränkningarna omfattade en större del av året från februari till ända långt in i november. Kränkningarna ägde rum längs i stort sett hela den svenska östersjökusten, från Hanöbukten till övre Norrland. I många av fallen gjordes observationerna på svenskt inre vatten. Kommissionen vill inte lämna en fullständig redogörelse av observationerna. Den skriver vidare att det ligger i svenskt intresse att den kränkande makten inte får ta del av hur mycket den svenska försvarsmakten har observerat av dennes verksamhet.⁴⁸

I vilken grad den ökade kränkingsfrekvensen kan förklaras med hänvisning till en skärpt vaksamhet och rapporteringsbenägenhet från såväl militär personal som allmänheten efter den stora ubåtshändelsen under 1981 - den sovjetiska ubåten 137:s grundstötning i Karlskrona skärgård – kan naturligtvis diskuteras, om än inte entydigt fastslås.⁴⁹

Den ökade frekvensen av ubåtobservationer kan enligt kommissionen inte enbart bero på en skärpt svensk vaksamhet. Det är inte troligt att en liknande verksamhet skulle ha bedrivits utan att ha upptäckts. Av de observationer som gjorts, kan det konstateras att i minst fyra fall har det rört sig om samordnade operationer med minst två deltagande undervattensfarkoster. Verksamheten skulle enligt kommissionen vara indelat i "vågor" där flera ubåtar opererar samordnat.⁵⁰ I vissa fall förekommer kränkningarna i samband med viss svensk militär verksamhet. Enligt kommissionen kan det röra sig om riktad underrättelseverksamhet mot svenska militära övningar. Men det kan också vara så att sannolikheten är större att de upptäcks i samband med dessa övningar. Det är enligt kommissionen uppenbart att främmande ubåtar intresserat sig för svenska övningar och svenska prov med avancerad militär materiel. De främmande ubåtarna har även börjat intressera sig för de fasta försvars installationer längs Sveriges kust. Kommissionen har noterat ett provocerande uppträdande från de främmande ubåtarna. De låter sig inte avisas, inte ens med ubåtsjaktinsatser från den svenska marinen. När en ubåt vet att den är upptäckt, så borde den snarast lämna det svenska territoriet. Men tendensen pekar på att den istället tränger allt längre in på svenskt vatten, eller att navigera ut mot fritt hav för att återigen kränka den svenska territorialvattengränsen. Enligt kommissionen visar ubåtarna sig medvetet för att understödja en annan ubåt. På så vis leder det till en avledningsmanöver, som hjälper den andra ubåten. Det som är karaktäristiskt för

⁴⁶ SOU 2001:85, *Perspektiv på ubåtsfrågan*, Sid. 24

⁴⁷ SOU 1983:13, *Att möta ubåtshotet*, Sid. 17

⁴⁸ Ibid. Sid. 17-18

⁴⁹ Ibid. Sid. 18

⁵⁰ Ibid. Sid. 18

1982 års kränkningar är för det första, antalet kränkningar. De flesta kränkningarna skedde på den svenska Östersjökusten med en koncentration kring Stockholms skärgård, endast en kränkning utfördes på västkusten.⁵¹

Under operationen gjorde marinen 23 vapeninsatser där sammanlagt 47 sjunkbomber föll. Vid fyra tillfällen sprängdes sammanlagt fem minor. Operationen avbröts den 1 november 1982.⁵²

Överbefälhavarens bedömning av 1982 var att det svenska territoriet hade blivit kränkt eller sannolikt blivit kränkt 25 gånger. 11 fall konstaterades som kränkningar och 14 fall som sannolika kränkningar. Endast en kränkning bedömdes ha genomförts på västkusten. Därutöver hade ytterligare 27 kränkningar bedömts som möjliga. De flesta kränkningar antogs ha skett mellan juni och oktober. De var koncentrerade till ostkusten, från Bjuröklubb i norr till Sandhammaren i söder.⁵³

Tidsmässigt och geografiskt ansåg Överbefälhavaren att följande koncentration av verksamheten kunde urskiljas:

- i juni till Bottniska viken, Södra Kvarnen och Stockholms skärgård- Ålands hav, med bedömt säkra kränkningar i Stockholms skärgård,
- under tredje kvartalet till Hanöbukten, området utanför Oxelösund samt Stockholms södra skärgård i samband med marin övningsverksamhet, med bedömt säkra kränkningar i Hanöbukten och utanför Oxelösund,
- under oktober till Stockholms och Södertörns skärgårdar, med bedömt säkra kränkningar i Hårsfjärden, med omnejd. En säker kränkning ansågs också ha ägt rum i november vid Karlskrona angöring.⁵⁴

Ubåtsutredningen skriver att omfattningen av kränkningar är svårbedömlig före 1982. Efter 1982 var omfattningen i stort sett konstant och inriktad mot samma geografiska område. Den svenska försvarsmakten hade börjat förstå hur den omfattande undervattensverksamheten bedrevs på svenskt territorium. Flera av indikationerna visade sig ha liknande karaktär.⁵⁵

Det konstaterades att det hade skett fler ubåtsföretag mot Sverige och att längden på företagen hade blivit längre. Under perioden april till november bedömdes det att de flesta ubåtsföretagen skedde. Företagen ansågs vara väl planerade. De riktades främst mot ostkusten och kunde genomföras samordnat mot olika militärområden samtidigt. Företagen ansågs innefatta dykare, miniubåtar och konventionella ubåtar. Bland dessa olika typer av undervattensfarkoster konstateras att en miniubåt kunde framföras på botten med hjälp av bandaggregat.⁵⁶

Försvarsmaktens kännedom om de karaktäristiska kränkningarna, ledde fram till slutsatser om bland annat taktik och uppträdande. Vilket i sin tur ledde till en utveckling av svensk taktik och materielutveckling. De främmande undervattensfarkosterna navigerade med stor precision

⁵¹ SOU 1983:13, *Att möta ubåtsshotet*, Sid. 19

⁵² SOU 1995:135, *Ubåtsfrågan 1981-1994*, Sid. 139

⁵³ *Ibid.* Sid. 36

⁵⁴ *Ibid.* Sid. 36

⁵⁵ SOU 2001:85, *Perspektiv på ubåtsfrågan*, Sid. 198

⁵⁶ *Ibid.* Sid. 199

i de svenska skärgårdarna. Försvarsmakten kunde i vissa fall konstatera att den främmande verksamheten var provocerande.⁵⁷

3.4 Tekniska indikationer och observationer

Ubåtsskyddskommissionen skriver att det var kl 12.50 den 1 oktober 1982 som två värnpliktiga upptäckte något konstigt i vattnet nära Berganäs i Hårsfjärden. Insatserna i och omkring Hårsfjärden hade inletts. Det var svallvågor och ett ubåtsperiskop som de två värnpliktiga hade siktat. Detta föranledde en massiv insats från den svenska flottan. Ubåtsjakthelikoptrar och patrullbåtar kallades till området. Så höll det på till den 1 november då ubåtsjaktspaningarna i och omkring Hårsfjärden avbröts.⁵⁸

Det var de två första veckorna i oktober som var de intensivaste. Det skedde vapeninsatser och massmedias bevakning var omfattande. Det öppnades ett presskvarter på Berga Örlogsskolor den 5 oktober. Det kan fastslås att främmande undervattensverksamhet förekom i Stockholms södra skärgård under oktobermånad 1982. Den observation som de två värnpliktiga gjorde, optiska observationer och hydrofonkontakten vid Sandön den 4 oktober och en rad fler indikationer under månaden tyder på det. Det kanske viktigaste av allt för att säkert fastslå att det förekommit främmande undervattensverksamhet är de bottenspår som de fann.⁵⁹

Ubåtsskyddskommissionen utesluter helt och hållet att en främmande ubåt sänktes under insatsen i Hårsfjärden. De rykten som spridit sig angående det påståendet avfärdas av kommissionen. Inga föremål eller annan materiel tillhörande en främmande ubåt eller främmande makt har hittats i samband med de bottenundersökningar som genomfördes.

Ubåtsskyddskommissionen kan inte redovisa något slutresultat från bottenundersökningarna som genomfördes tidigt under Hårsfjärdenincidenten på grund av att de fortfarande pågick. Undersökningarna av bottenspåren har gjorts i samarbete mellan marinen, statens geologiska undersökning, FMV, FOA med flera. Spåren som de fann på botten avbildades och kontrollmättes. De har hittat spår på följande ställen kring Hårsfjärden⁶⁰:

- Vid Djupviken och Märsgarn och i sundet mellan Huvudholmen och Alvsta Långholm, samtliga i Hårsfjärden
- Utanför Danziger Gatt
- I Varsnäs-fjärden i norra Mysingen⁶¹

De bottenspår som ubåtsskyddskommissionen presenterar visar spåren av två miniubåtar och en på botten liggande konventionell ubåt. Av spåren att döma så rör det sig om två olika typer av främmande miniubåtar. På vissa platser i Stockholms södra skärgård påträffades spår som antyder att det var en banddriven farkost, medan på andra så upptäcktes det kölstråk från främmande miniubåtar.⁶²

⁵⁷ SOU 2001:85, *Perspektiv på ubåtsfrågan*, Sid. 199

⁵⁸ SOU 1983:13, *Att möta ubåtshotet*, Sid. 23

⁵⁹ Ibid. Sid. 23

⁶⁰ Ibid. Sid. 24

⁶¹ Ibid. Sid. 24

⁶² Ibid. Sid. 25

Utanför ön Mälsten har det påträffats bottenspår av de båda typerna. Det har i anslutning till den platsen även påträffats spår av en konventionell ubåt, som förmodligen har agerat moderubåt åt de främmande minubåtarna. Med hjälp av den här typen av miniubåtar kan den kränkande makten även operera på små vattendjup. De kan således ta sig fram i svårnavigerade områden, och på grund av sin ringa storlek blir de svårlokaliserade och svårbekämpade.⁶³

Ubåtsskyddskommissionen skriver vidare att det befann sig en konventionell ubåt utanför ön Mälsten den 12 oktober.⁶⁴

Ubåtskommissionen skriver att det registrerades hydrofonindikationer vid ön Mälsten den 12 oktober 1982, dvs. mitt under den pågående jakten i och omkring Hårsfjärden. Det fanns fem stycken passiva hydrofoner utplacerade i ostlig riktning från ön. De var placerade i linje på 100 meters avstånd, på 40 meters djup och cirka en meter ovanför havsbotten. Operatörerna lyckades att spela in ljud på två av hydrofonerna. Analysen av ljuden skedde av experter från Försvarsmakten, FMV och FOA (Försvarets forskningsanstalt). Experternas resultat av analysen var att det med stor sannolikhet fanns propeller och hydraulikljud från ubåt på det inspelade bandet. Det kunde göra denna bedömning under förutsättningen att ytan var fri.⁶⁵

Experterna kom fram till att varvtalet på den sannolika ubåten var ca 190 varv per minut, och propellern skulle troligen vara av en mindre sort. Det gick även att höra gnissel och slagljud på bandet.⁶⁶

Under åren 1992-1994 genomfördes ubåtssamtal mellan Sverige och Ryssland. Det var kommendör Emil Svensson som var den svenske företrädaren. Det kom att bli mycket diskussion kring den inspelning som hade skett den 12 oktober 1982 utanför Mälsten. Den ryska delegationen fick ta del av inspelningen i januari 1993. Från svensk sida framfördes det att ubåten på bandet hade två axlar, fyra blad på propellern och ett varvtalet på 192 varv per minut. Den svenska slutsatsen var således att det var en konventionell ubåt konstruerad i Sovjetunionen. Den ryska delegationen hade invändningar mot den svenska bedömningen. Ryssland påstod att alla äldre ubåtar i Sovjetunionen hade fem blad och att alla andra sovjetiska ubåtar hade fem eller fler blad.⁶⁷

De båda länderna var däremot överrens om att det rörde sig om en undervattensfarkost på det inspelade bandet. Enligt kommendör Emil Svensson:

den 12 oktober 1982 befann sig enligt svensk uppfattning med stor sannolikhet en sovjetiskbyggd ubåt på svenskt inre vatten utanför Mälsten.⁶⁸

Under senare delen av 1980-talet fick den svenska marinen mer avancerade sensorer för att dokumentera ubåtskontakter. När det gäller aktiva sonarkontakter från Hårsfjärden finns det tyvärr inte många dokumenterade. Det var en helikopter som hade en aktiv sonarkontakt vid ett av utloppen till Hårsfjärden. Det som finns dokumenterat från den händelsen är en

⁶³SOU 1983:13, *Att möta ubåtshotet*, Sid. 25

⁶⁴Ibid. Sid. 35

⁶⁵SOU 1995:135, *Ubåtsfrågan 1981-1994*, Sid. 201

⁶⁶Ibid. Sid. 201

⁶⁷Ibid. Sid. 202

⁶⁸Ibid. Sid. 210

skrivarremsa som påvisar dopplereffekt. Det innebär att kontakten med största sannolikhet var ett rörligt föremål.⁶⁹

Den svenska marinen hade under 1982 vissa fartyg utrustade med signalspaningsanläggningar. Den utrustning som fanns ombord vid den tidpunkten hade stora svårigheter att identifiera marina radarsändare. Vissa typer av ubåtsradaranläggningar är konstruerade för att göras svåra att detektera. De kan vara svåra att skilja från örlogsfartyg, handelsfartyg, fiskebåtar och vanliga fritidsbåtar. FRA:s (Försvarets Radioanstalt) bedömning av de signalspaningsindikationer som gjordes 1982 anses som mycket osäkra. Men de konstaterar även att under vissa förhållanden kan en sådan ubåtsradar identifieras. De kan därför inte heller utesluta att marinens identifieringar av ubåtsradar är korrekta.⁷⁰

I september 1982 inträffade en signalspaningsföreteelse som bedöms sammanhänga med incidenterna i Hårsfjärden en vecka senare. Det var i september som övningen Sydfrent ägde rum. Under övningen deltog en rörlig enhet från FRA. Utanför Kristianopel i Kalmarsund indikerade just denna enhet en sovjetisk ubåtsradar i bäring 124 grader. En dryg halvtimme senare indikerade en marin signalspaningsenhet, grupperad på södra Öland en sovjetisk ubåtsradar i bäring 216 grader. Indikationen rapporterades uppåt i det militära systemet. De bedömde att de hade utfört en så kallad krysspejling. Vilket innebär att man kan ange ett läge med ett relativt bra resultat. FRA:s rörliga enhet rapporterade endast en enkelbäring och inte att det var frågan om en krysspejling. Det innebär i sin tur att det är omöjligt att bestämma läget på den sovjetiska ubåten.⁷¹

I Hårsfjärden och i närliggande områden upptäcktes botten-spår. Upptäckterna gjordes såväl under Hårsfjärdenincidenten som efter. Spåren upptäcktes i Djupviken, Märsgarn, mellan Huvudholmen och Alvsta Långholm, Varsnäs-fjärden och i Danziger Gatt öster om Mälsten.⁷²

Den 20 oktober 1982 upptäcktes det spår på botten i Djupviken. De hade åstadkommit av en undervattensfarkost försedd med band för att ta sig fram på botten. Det som tyder på att farkosten var försedd med banddrivning var att spåren var parallella. I och med det ringa djupet i var det troligen fråga om en mindre ubåt. Den hade undvikit större föremål på botten, vilket tyder på att den förmodligen har kunnat se framåt. Botten-spåren hade försvunnit på vissa ställen vilket kan tyda på att undervattensfarkosten kan förflytta sig vertikalt. Det bedömdes vidare att farkosten skulle ha varit propellerdriven, eftersom att det fanns spår mellan bandspåren. Spåren slammandes igen fort och ca 15 dygn efter upptäckten var de nästan helt igenslammade. Ingen kunde svara på hur gamla spåren var, men med tanke på hur fort de slammade igen, så bedömdes de inte vara äldre än 2-3 veckor.⁷³

Botten-spåren vid Märsgarn upptäcktes akter om jagaren Småland. Spårens riktning var mot Märsgarnssund. Botten-spåren hade korsat en kabel och förflyttat den. Kabeln gick ej att förflytta för hand. Försvarmakten bedömde att de här spåren inte var av samma typ som de i Djupviken. Spåren hade troligen uppkommit vid bottenkrypning med en ubåt.⁷⁴

⁶⁹ SOU 1995:135, *Ubåtsfrågan 1981-1994*, Sid. 234

⁷⁰ Ibid. Sid. 238

⁷¹ Ibid. Sid. 240

⁷² Ibid. Sid. 244

⁷³ Ibid. Sid. 245

⁷⁴ Ibid. Sid. 246

Den 6 november 1982 påträffades liknande spår som de i Djupviken på botten i Varsnäs fjärden. När en kompletterande undersökning av spåren den 21 december gjordes var botten spåren nästan helt utplånade.⁷⁵

I december 1982 upptäcktes ännu fler bottenspår. Denna gång var det i Danziger Gatt utanför Mälsten. Enligt försvarsmakten kan det ha skett ett möte eller en dockning av miniubåtar med en större konventionell ubåt.⁷⁶

Ubåtskommissionen anser precis som experterna att det har förekommit verksamhet med bottengående farkoster i och omkring Hårsfjärden. Kommissionen bedömer det utomordentligt osannolikt att civila farkoster skulle ha opererat i området utan att försvarsmakten skulle ha känt till det. Den fastslår dessa bottenspår som bevis för att det har förekommit främmande undervattensverksamhet på svenskt vatten.⁷⁷

I slutet av 1982 tillsatte chefen för marinen en arbetsgrupp med uppgift att granska den svenska ubåtsjaktverksamheten. Arbetsgruppen leddes av konteramiral Gunnar Grandin. I sin slutrapport lämnade de uppgifter kring tekniska indikationer och observationer. Den hävdar att indikationer på såväl Warszawapaktsubåtar och Natoubåtar kan ha befunnit sig i närområdet. Dessa indikationer skall ha erhållits med hjälp av signalspaningssystem.⁷⁸

Vidare anges det att patrullbåten Mode erhöll fyra stycken signalspaningsindikationer. Den första den 29 september 1982 och de resterande tre dagen efter. Den första indikationen tydde på att det var en så kallad Snoop Plate radar, vilket innebär att det är en ubåtsradar från Warszawapakten. Nästkommande dag tydde en indikation på att det var Snoop Plate, medan de andra två indikerade västtysk ubåtsradar. Indikationerna klassificerades som möjlig ubåt. Några dagar senare indikerade Visborgs signalspaningssystem en västtysk ubåtsradar.⁷⁹

Arbetsgruppen hävdade att det fanns ett antal säkra indikationer på ubåt. Den första säkra rapporten är den som den 1 oktober 1982 kl 12.50 utlöste hela ubåtsjaktoperationen i Hårsfjärden. Det var två värnpliktiga som observerade ett periskop under framfart utanför Berga örlogsbas.

Några dagar senare observerades en vågkam vid Sandhamn. Någon timme efter den observationen siktades ett ubåtstorn med tända lanternor på nordlig kurs väster om Sandhamn. Patrullbåten Mode fick hydrofonkontakt med ubåten och fällde sjunkbomber.

Ytterligare några dagar senare hade en helikopter hydrofonkontakt med ett objekt som avlägsnade sig från hydrofönen. Händelsen inträffade vid Oxnödde i Hårsfjärden. Ekot rörde sig i en fart av ca 8 knop.⁸⁰

I en promemoria från försvarsstaben den 9 januari 1986 anføres följande angående optiska observationer, akustiska observationer och bottenspår:

⁷⁵SOU 1995:135, *Ubåtsfrågan 1981-1994*, Sid. 248

⁷⁶Ibid. Sid. 249

⁷⁷Ibid. Sid. 267

⁷⁸Ibid. Sid. 139

⁷⁹Ibid. Sid. 139-140

⁸⁰Ibid. Sid. 140

Risken för förväxling mellan WP och NATO-ubåtar bedömdes vid tiden för Hårsfjärdenincidenten som liten främst med anledning av skillnad i periskopkonstruktioner på respektive pakters ubåtar. Observationer gjordes vid denna tidpunkt av bedömt stora ubåtar.⁸¹

Angående akustiska observationer skriver försvarsstaben att slutsatserna byggde på att det endast var ubåtar från WP som hade två propellrar. Det fanns dock danska ubåtar av Delfinenklass som hade två propellrar, men de kunde avfärdas då de befann sig på danskt territorium.⁸²

Vidare skriver försvarsstaben om bottenpåren. De påpekar att utvecklingen av undervattensfarkoster i vår omvärld är omfattande. Det skulle vara nästintill obefintligt att väst skulle kunna hemlighålla att de hade sådana farkoster. Men det är däremot mer troligt att Sovjetunionen hade kunnat hemlighålla ett sådant projekt. Det finns heller inga tecken på att någon västmakt inom vårt närliggande område skulle ha opererat i Hårsfjärden.⁸³

Ubåtsutredningen skriver att den bandinspelning som skedde vid Mälsten den 12 oktober 1982, är det tydligaste beviset på främmande ubåt under hela Hårsfjärdenincidenten. Bandet innehöll propeller och hydraulikljud och presenterades under ubåtssamtalen i Moskva 1992-1994. Bandet är kort och det är oklart varför det är det. Det finns heller inga entydiga slutsatser angående vad det är man spelat in. Enligt de analyser som gjorts av bandet så var ubåten på väg mot mikrofonerna. Hade ljudinspelningen varit längre så hade det med stor sannolikhet kunnat gå att typbestämma ubåten.⁸⁴

Ljudinspelningen från Mälsten den 12 oktober har varit på analys i fler länder än i Sverige. Bandet skall enligt ÖB Lennart Ljungs dagbok ha analyserats i Frankrike 1982.⁸⁵ Den analysen av bandet pekade på att det var en sovjetisk ubåt som den svenska marinen hade spelat in på band. Ubåtsutredningen har dock inte kunnat finna ett slutgiltigt franskt analysresultat. Bandet har varit i andra länder för analys, och resultatet skiljer sig i vissa avseenden. Analyserna pekar på att det är en ubåt på bandet, men det går inte att fastslå typ eller nationalitet. I de ubåtssamtal som hölls mellan Sverige och Ryssland 1992-1994 framhöll den svenska sidan att ubåten i fråga hade två propellrar och fyra blad. Ubåtsutredningen skriver att den analysen inte har stöd från all expertis som lyssnat på bandet.⁸⁶

Natten mellan den 13 och 14 oktober erhöles flera indikationer av varierande styrka på ubåt i Danziger Gatt av flera av varandra oberoende system: dels från den nyligen utlagda och en vecka tidigare idrifttagna fasta hydrofonanläggningen, FMV:s provanläggning, dels från utslag i mineringen och senare, från en helikopter som fick kontakt, vilken ombord på helikoptern klassificerades som "möjlig ubåt", men som av misstag kom att på radio rapporteras som "ubåt". På Mälsten bedömdes att en ubåt förberedde en utpassage.⁸⁷

⁸¹ SOU 1995:135, *Ubåtsfrågan 1981-1994*, Sid. 159

⁸² Ibid. Sid. 159

⁸³ Ibid. Sid. 160

⁸⁴ SOU 2001:85, *Perspektiv på ubåtsfrågan*, Sid. 125

⁸⁵ Ibid. Sid. 125

⁸⁶ Ibid. Sid. 126

⁸⁷ Ibid. Sid. 126

Det var kl 23.00 den 13 oktober som den fasta mineringen vid Mälsten gav fullt utslag. ÖB hade beordrat eldförbud under mörker. Det var inte förrän två timmar efter utslagen på mineringarna som eldförbudet hävdades. ÖB hade den kvällen delegerat ansvaret angående eldtillstånd till försvarsstabschefen. Chefen på Mälsten ringde genast upp försvarsstabschefen och argumenterade för eldtillstånd, men eldtillståndet kom inte förrän 01.00. Det skickades två bevakningsbåtar från kustartilleriet och en helikopter till platsen, innan operationen avbröts hade två sjunkbomber fällts. Enligt krigsdagboken hade de fasta mikrofonerna utanför Mälsten kontakt till förmiddagen den 14 oktober.⁸⁸

Analysgruppen kunde inte fastställa att det var fråga om en ubåt, utan man var tvungen att invänta ett svar från en efterföljande analys. Analysen visade att det inte var tal om någon ubåt och händelsen bedömdes som "ej ubåt".⁸⁹

Ubåtsutredningen skriver vidare om den eventuella utpassagen. Endast ett fåtal noteringar i krigsdagböckerna går att finna angående denna händelse. I analysgruppens rapport kvarstår endast att en helikopter hade en misstänkt sonarkontakt.⁹⁰

Detta kan i efterhand framstå som något egendomligt, särskilt som indikationerna föranlett styrkechefen på Mälsten att ringa direkt till försvarsstabschefen och argumentera för att mineld skulle få användas.⁹¹

Ubåtsutredningen skriver precis som ubåtsskyddskommissionen och ubåtskommissionen att det påträffades bottenpår på platser i Stockholms södra skärgård. Ubåtsutredningen har fokuserat på ett av dessa bottenpår som hittades i Danziger gatt. Under Hårsfjärdenincidenten hade man i FMV:s provanläggning uppfattat vissa högfrekventa signaler som troligen kom från en hydroakustisk sändare. Det genomfördes dykningar på platsen under stor sekretess.⁹²

Det var känt att stormakterna hade dylika sändare i världshaven och att dessa kunde ha en nukleär kraftkälla. Ett föremål, som man trodde kunde vara sändaren lokaliserades och vissa förhoppningar fästes vid det cylinderformande föremål, som dykarna funnit och både ritat av och videofilmade.⁹³

Föremålet som hittades, var fäst vid en platta och var placerad i anslutning till de bottenpår man funnit. ÖB skrev om händelsen i sin krigsdagbok, han underrättade även statsministern om fyndet. Det visades sig dock vara gamla granater som hade hittats, dumpat för många år sedan. Det cylindriska föremålet som var fäst vid en platta och var ca 30 cm långt, bedömdes också vara en gammal granat.⁹⁴

Ubåtsutredningen skriver vidare att inga bottenpår i närheten av minlinjen påträffades. Enligt ubåtsutredningen kan det bero på att den kränkande makten visste var minorerna var placerade, eller så undvek man områden med fredsutlagda minor. Dessa områden finns utmarkerade i

⁸⁸ SOU 2001:85, *Perspektiv på ubåtsfrågan*, Sid. 126

⁸⁹ Ibid. Sid. 127

⁹⁰ Ibid. Sid. 127

⁹¹ Ibid. Sid. 127

⁹² Ibid. Sid. 127

⁹³ Ibid. Sid. 127

⁹⁴ Ibid. Sid. 127

svenska sjökort. De högfrekventa signaler som hade uppfattats i FMV:s provanläggning visade sig vara orsakade av kraftnätet på Mälsten.⁹⁵

Den 11 oktober 1982 sprängdes en mina vid fyren Måsknöv väster om Mälsten. Det finns mycket oklarheter kring den händelsen. Var det en ubåt? Blev ubåten skadad? Var den gröna fläcken på vattenytan en signal från en ubåt? Varifrån kom ubåten? Frågorna är många angående minsprängningen. Marinens analysgrupp hävdade att om det var en ubåt som utgjorde att minan sprängdes, så skulle den förmodligen varit allvarligt skadad. Resultaten av bottenundersökningarna gav ingen hjälp, då det inte hittade några spår. Händelsen fick därefter bedömningen ”icke ubåt”.⁹⁶

Det var först i en senare analys som det framkom i Grandinrapporten att en främmande ubåt kunde ha blivit skadad i händelsen. Den hade nödvändigtvis inte blivit så skadad att den var tvungen att inta ytläge. Marinens Analysgrupp hävdade att den gröna fläck som uppstod på vattenytan var bottenslam.⁹⁷

Krigsdagböckerna säger att vattenprover togs på den gröna fläcken, men vad som hände med dem går inte att finna. Även en helikopter fick order att fotografera fläcken, men de bilderna finns uppenbarligen inte. Ubåtsutredningen har däremot fått ta del av en skiss från en person som var med i helikoptern. Skissen beskriver hur fläcken förflyttades och utvidgades efter själva minsprängningen. Bottenbeskaffenheten var hård lera, det är därför osannolikt att det var bottenslam skriver Ubåtsutredningen.⁹⁸

Den skriver vidare att personal som tjänstgjorde på Mälsten, kort efter detonationen sett en onaturligt grön fläck på vattenytan. Fläcken höll samman och flöt som en film på ytan. Den blandades inte heller med vattenmassan. FMV har uppgett till Ubåtsutredningen att det enda logiska till fläckens uppkomst är att en färgbehållare har sprängts i samband med minsprängningen. Den skulle alltså ha legat på botten intill en mina.⁹⁹

Det som gör just denna händelse så intressant är att färgsignaler används av ubåtar för att markera sin position. Det var känt att både Nato och WP hade sådana signalsystem. Det finns ljud inspelade av hydrofoner i närheten av minsprängningen som tyder på något slags reparationsarbete. Det skall även påpekas att det gjorts andra tolkningar av det inspelade ljudet.¹⁰⁰

Enligt Ubåtsutredningen så är det inte troligt att en främmande ubåt skulle underlätta så mycket för svensk ubåtsjakt, dvs. att ange sin position, om den inte var i behov av omedelbar assistans. Personalen på Mälsten erhöll inte heller några fler indikationer på att det skulle vara någon ubåt i närheten. Det skall påpekas att det inte hittades några spår på platsen när det genomfördes bottenundersökningar.¹⁰¹

Enligt Ubåtsutredningen är det tyvärr inte första gången under utredningens arbete som de stöter på brister i hanterandet av fysiska bevis från Försvarens sida. I detta fall handlar

⁹⁵ SOU 2001:85, *Perspektiv på ubåtsfrågan*, Sid. 128

⁹⁶ Ibid. Sid. 123

⁹⁷ Ibid. Sid. 123

⁹⁸ Ibid. Sid. 124

⁹⁹ Ibid. Sid. 124

¹⁰⁰ Ibid. Sid. 124

¹⁰¹ Ibid. Sid. 124

det om bortkomna vattenprover, fotografier och provanalyser. Det har spekulerats i att en Nato-ubåt skadats i denna händelse. Vissa uppgifter i media, som också stöds av förre arméchefen Nils Sköld säger att en skadad Nato-ubåt passerade Öresund en tid efter Hårsfjärdenincidenten. Enligt Ubåtsutredningens detaljerade undersökning talar inget för att en skadad ubåt skulle ha kunnat passera Öresund obemärkt. Ingen från Malmö Marina Bevakningsområde kan erinra sig en sådan händelse. I deras underättelsearkiv finns inte heller några rapporter som pekar åt det hållet.¹⁰²

4. Slutsatser

	SOU 1983:13	SOU 1995:135	SOU 2001:85
Motiv för kränkningarna	Förberedande skeden i en militär operativ planering.	Inga motiv till kränkningarna diskuteras.	Östersjöns växande strategiska roll. Försämring av relationerna mellan stormakterna. Kränkningarna utfördes inte direkt riktat mot Sveriges säkerhet.
Nationalitet	Sovjetunionen.	Kan inte fastslå nationalitet.	Kan inte fastslå nationalitet.
Kränkningarnas karaktär	Östra militärområdet. Februari-november. Samordnade operationer. Svenska övningar. Fasta försvars installationer. Provocerande uppträdande.	Juni-oktober. Ostkusten. Svenska marin övningar.	April-november. Längre företag. Ostkusten. Samordnade operationer mot olika militärområden. Dykare, miniubåtar och konventionella ubåtar. Provocerande uppträdande.
Tekniska indikationer och observationer	Bottenspår. Mälsten den 12 oktober	Mälsten den 12 oktober 1982. Bottenspår. Signalspaningsindikationer.	Mälsten den 12 oktober 1982. Eldförbudet. Bottenspår. Minsprängningen vid Måsknuv.

Figur 3. En sammanfattande matris över analysens vitala resultat.

¹⁰² SOU 2001:85, *Perspektiv på ubåtsfrågan*, Sid. 125

Ovan visas hur den offentliga bilden av Hårsfjärden har förändrats med de tre statliga offentliga utredningarna.

Motiven för kränkningarna har förändrats med tiden. *Att möta ubåtshotet* slog fast att motiven bakom kränkningarna troligast var förberedande skeden i en militär operativ planering. *Perspektiv på ubåtsfrågan* försökte att göra en så objektiv granskning av de bakomliggande motiven som möjligt. Den kom fram till att ett motiv förmodligen var riktat mot Östersjöns växande strategiska roll, snarare än ett primärriktat hot mot Sverige. Det ”andra” kalla kriget sades också vara ett av de bakomliggande motiven, dvs. de försämrade relationerna mellan stormakterna och det hårdnande internationella klimatet. Kränkningarna skulle således vara relaterade till motsättningar och rivaliteter mellan stormakterna. I händelse av en konventionell konflikt mellan stormakterna skulle Sverige vara en viktig terräng. Nato såg förmodligen Sverige som en tillgång och förterräng. Medan Warszawa-pakten förmodligen såg Sverige som ett hinder vid en eventuell positionsframflyttning. Sverige skulle enbart bli ett sekundärt mål i en sådan konflikt. *Perspektiv på ubåtsfrågan* slutsats är att kränkningarna inte var direkt riktat mot Sveriges säkerhet. För att säkra logistik, truppförskräning och framskjutna operationer i händelse av en konventionell konflikt i Europa, kunde en god kännedom om de svenska skärgårdarna utgöra en stor fördel. *Ubåtsfrågan 1981-1994* diskuterar inte några motiv bakom kränkningarna i Hårsfjärden.

Min slutsats avseende förändringen av motiven i den offentliga bilden blir således att, hoten var primärt direktiktade mot Sverige i en förberedande fas. Medan det sedan har framkommit som mer troligt att Sverige enbart skulle komma att bli ett sekundärt mål i händelse av en konflikt i Europa. Motiven i den offentliga bilden har sålunda förändrats från att utgöra ett hot mot Sveriges säkerhet, till att för den kränkande makten endast ha god kännedom om de svenska skärgårdarna.

Att möta ubåtshotet kunde med hjälp av en sammanvägning av alla observationer och indikationer fastslå att det var Sovjetunionen som stod bakom kränkningarna. Det resulterade i att en protestnot skickades till Moskva. I nationalitetsfrågan har det skett en tydlig förändring i den offentliga bilden. Både *Ubåtsfrågan 1981-1994* och *Perspektiv på Ubåtsfrågan* anser inte att det finns hållbara bevis som skulle leda till utpekandet av en specifik nation. Det betyder att den offentliga bilden har förändrats från att entydigt kunna peka ut en specifik nation till att inte kunna göra ett uttalande i frågan. Detta på grund av den dåliga uppbörd av bevis som finns dokumenterade.

När det gäller kränkningarnas karaktär har det inte skett några märkbara förändringar i den offentliga bilden. Alla tre SOU:erna är ense om att kränkningarna pågår från någonstans på västkusten till sen höst. Med reservation för att de anger lite olika månader för start och slut för de kränkande operationerna. De är också ense om att det var tal om samordnade operationer, där oftast flera ubåtar deltog. De var också koncentrerade till Sveriges västkust. Kränkningarna uppfattades som provocerande många gånger, vilket innebär att ubåtarna inte lät sig avvisas. De kunde istället tränga in djupare på svenskt inre vatten, eller låta sig avvisas för att sedan återvända in i de svenska skärgårdarna. Frekvensen av inrapporterade kränkningar ökade när marinen hade övningar och materielprov. Det kan bero på att vaksamheten var högre i de fall övningar genomfördes. Men det kan också bero på att den kränkande makten var intresserad av den verksamheten. Karaktären på kränkningarna omfattade även de fasta försvarsinstallationer som finns längs med den svenska kusten. Tendensen var att undervattenskränkningarna ofta koncentrerades till känsliga militära skyddsområden.

Min bedömning är att de tre SOU:erna har en ensad bild med avseende på kränkningarnas karaktär. Jag kan inte heller dra slutsatsen att det har skett någon klar förändring i den jämförelsedimensionen.

I *Att möta ubåtshotet* presenterades bottenspåren som de kanske viktigaste bevisen på att främmande undervattensverksamhet förekom i Hårsfjärden. I min mening så gav den en för svag presentation av faktiska bevis och indikationer. De hade ju trots allt kunnat göra en nationalitetsbestämning på de kränkande ubåtarna, men de redovisade inga konkreta bevis för det belägget. *Ubåtsfrågan 1981-1994* gjorde en grundlig undersökning av de observationer och indikationer som fanns dokumenterade. De hittade den hydrofoninspelning som gjordes vid Mälsten den 12 oktober 1982. Det var också den inspelningen som kom att bli central för de ubåtssamtal som skedde under början av 1990-talet. Efter analyser så framkom det att det var en ubåt som den svenska marinen hade spelat in. Den svenska marinen hävdade att det var en sovjetisk ubåt, medan den sovjetiska sidan dementerade det. Men de var båda överrens om att det var en ubåt på bandet. I *Perspektiv på ubåtsfrågan* lyfts ljudinspelning vid Mälsten den 12 oktober fram som det tydligaste beviset på att främmande undervattensverksamhet bedrevs på det svenska territoriet. Efter analyser i andra länder framkom det att det var en ubåt på bandet. Bandet var på analys i Frankrike, och de påpekade initialt att det var en sovjetisk ubåt. Det har dock inte gått att hitta en slutgiltig rapport från analysen.

När det gäller de tekniska indikationer och observationer som gjorts under Hårsfjärdenincidenten är min slutsats, att de tre statliga offentliga utredningarna har fått ta del av mer och mer betydande material. Förändringen i den offentliga bilden har gått från att bottenspåren var de viktigaste bevisen till att bandet som spelades in vid Mälsten har blivit det mest vitala beviset.

Min slutsats av den totala förändringen av den offentliga bilden av Hårsfjärden är att det framförallt har skett förändringar i motivfrågan, nationalitetsfrågan och till viss del i tekniska indikationer och observationer. Då utredningarna har fått ta del av mer utredningsmaterial.

5. Diskussion

Att möta ubåtshotet presenterades året efter incidenterna i Hårsfjärden och den presenterade Sovjetunionen som den kränkande makten. Men för mig, efter att ha läst utredningen så finns inga tydliga bevis presenterade. Ubåtsskyddskommissionen säger att det är på en kedja av indicier som man har kunnat komma fram till den slutsatsen. Det som är intressant är att de två nästkommande utredningarna har kommit fram till slutsatser som inte alls liknar de Ubåtsskyddskommissionen drog. Det vill säga slutsatser som inte utesluter att det var Nato ubåtar som kränkte det svenska territoriet. Det är för mig ännu intressantare hur man kan låta kränkningar av det här slaget förbli oupplösta. Det har snart gått 30 år sedan incidenterna i Hårsfjärden och jag kan fortfarande inte säga att jag vet vem det var som kränkte Sveriges territorium. Det är heller inte relevant för mig i denna studie att gräva vidare i det, då jag enbart har granskat den offentliga bilden av kränkningarna.

Många av motiven för kränkningarna har kunnat falsifieras och förklarats som osannolika. Det är för mig ganska irrelevant att spekulera i motiv, då man inte vet vem det var som utförde kränkningarna, och vice versa. För mig hänger motiv och nationalitet samman. Vet man att det var Sovjetunionen som stod för kränkningarna så är det enligt mig lättare att spekulera i vilka motiv som låg bakom. Det är samma sak när det gäller nationalitet. Vet man

de bakomliggande motiven så går det att dra slutsatser angående nationalitet. Det som är intressant med mitt resultat är att motivbilden har förändrats så pass mycket mellan *Att möta ubåtshotet* och *Perspektiv på ubåtsfrågan*. Från att Sveriges säkerhet stod på spel till att enbart utgöra ett sekundärt mål för stormakterna. Men för mig har det att göra med att de klart och tydligt pekade ut en specifik nation. Vilket förmodligen ledde till mer drastiska slutsatser än det borde. Det går inte heller att bortse från det faktum att *Att möta ubåtshotet* skrevs direkt efter Hårsfjärdenincidenten. *Perspektiv på ubåtsfrågan* skrevs 2001, vilket innebär en betydligt bättre uppfattning i det större sammanhanget och sett till den historia som utspelades efter Hårsfjärdenincidenten. Det har hänt mycket efter incidenten som har lett till att utredningar har haft en bättre möjlighet att göra en så korrekt undersökning som möjligt. Enligt min mening är det då inte så konstigt att just motivfrågan har förändrats så mycket. Med tanke på att den offentliga bilden idag säger att det likaväl kan ha varit Nato som opererade i Hårsfjärden. Det som är ganska otroligt och rätt framgångsrikt för den kränkande makten är att de aldrig har fastnat på foto, eller några andra bevis för den delen heller. Det är vad jag kallar framgångsrika ubåtsoperationer. Dessvärre så skedde de på svenskt territorium, vilket jag ser som mycket allvarligt.

Det som jag blev förvånad över, är hur väl de alla tre utredningarna har kunnat beskriva karaktären på kränkningarna. De är också överrens med varandra hur de gick till. De hävdar att kränkningarna var koncentrerade till ostkusten och till fasta försvarsanläggningar. Det är för mig obegripligt hur den främmande makten vågade operera i militära basområden. Det borde vara förenligt med ett kraftigt bombardemang. Tyvärr lyckades vi aldrig med våra insatser och de främmande ubåtarna förblev oskadade. Jag anser att vapeninsatserna vid vissa situationer var för liten. Som gammal ubåtsjägare kan jag konstatera att det inte räcker med två sjunkbomber för att tvinga upp en ubåt till ytan. Det är också förvånansvärt att de vågade uppträda så provocerande som de gjorde. Efter upptäckt valde ubåtarna att antingen tränga längre in på svenskt vatten, eller vända om mot fritt hav, för att sedan återvända igen.

Det var många som trodde sig se ubåtar i våra svenska skärgårdar. Enligt mig är det dock synd att alla de som såg ubåtar aldrig hade kamera med sig. Dokumentationen över vad som egentligen hände är verkligen under all kritik. Vitala dokument och rapporter på föremål och prover har bara försvunnit. Det måste tyda på att Försvarsmakten som organisation vid den tidpunkten hade grova brister i hanterandet av dokumentation. Eller så har det andra förklaringar. Det är inget jag påverkas av i min studie, men för de som är intresserade hade till exempel vattenprovet från den gröna fläcken varit av högsta intresse. Detsamma gäller bandinspelningen som skedde vid Mälsten den 12 oktober. Någon tycks ha manipulerat bandet, och originalbandet verkar vara försvunnet. Det är också indikationer på att någonting i Försvarsmaktens dokumentation inte stämde. Bandet blev offentligt för några år sedan och det är bandet som kallas 3:47-bandet. Jag har själv tagit del av bandet, och det är intressant lyssning för de som är insatta i passiv ubåtsjakt.

I övrigt kan sägas att de sensorer som Försvarsmakten förfogade över i början på 80-talet gjorde det svårt för dokumentation. Tekniken har utvecklats radikalt och idag anser jag att vi är mycket bättre på att dokumentera händelser.

När man talar med folk som är i min egen ålder så är det, få som faktiskt känner till vad som skedde under oktober månad 1982. Jag förstår inte riktigt hur många kan ha undgått denna spektakulära månad i den svenska historien. Men förmodligen beror det på att de flesta av mina vänner inte var födda då.

Om man jämför mitt resultat med den tidigare forskningen som Agrell och Tunander har bedrivit, kan det konstateras att ingen är av exakt samma uppfattning som den offentliga bilden. Men det måste påpekas att den offentliga bilden har förändrats med tidens gång, som författaren tidigare har redovisat. Agrell är av uppfattningen att det var Sovjetunionen som stod för kränkningarna vilket är vad Ubåtsskyddskommissionen också hävdar. När det gäller motiven så är Agrell överrens med Ubåtsskyddskommissionen. Det vill säga att rör sig om en krigsplanläggning mot Sverige. Men däremot så hävdar Agrell att ubåtarna inte uppträdde på ett provokativt sätt, vilket Ubåtsskyddskommissionen hävdar. Så Agrell kan enligt författaren främst förknippas med att ha ett i många sätt likt synsätt som *Att möta ubåtshotet*. Det skall påpekas att Agrells verk är från 1986.

Tunanders slutsatser är mer kontroversiella då han pekar ut Natoländer som ansvariga för undervattenskränkningarna. Motiven bakom kränkningarna skulle vara att träna Natoländernas specialförband inför en eventuell ockupation från Sovjetunionen. De skulle även bidra till att öka den svenska militära beredskapen. Tunander har inte stöd för sina teorier i någon av de tre statliga offentliga utredningarna som jag har behandlat i denna uppsats. Men i *Ubåtsfrågan 1981-1994* och *Perspektiv på ubåtsfrågan* kan de heller inte falsifieras.

Litteratur- och källförteckning

Agrell, Wilhelm (1986) *Bakom ubåtskrisen militär verksamhet, krisplanläggning och diplomati i östersjöområdet*, (Liber förlag, Stockholm)

Mossberg, Mathias (2009) *I mörka vatten*, (Leopard förlag, Stockholm)

Esaiasson, P, Gilljam, M, Oscarsson, H och Wängnerud, L (2003) *Metodpraktikan. Konsten att studera samhälle, individ och marknad*, (Norstedts Juridik AB, Stockholm)

Tunander, Ola (2001), *Hårsfjärden, det hemliga ubåtskriget mot Sverige*, (Nordstedts förlag, Stockholm)

SOU 1983:13 (1983) *Att möta ubåtshotet*, (Statens offentliga utredningar, Stockholm)

SOU 1995:135 (1995) *Ubåtsfrågan 1981-1994*, (Statens offentliga utredningar, Stockholm)

SOU 2001:85 (2001) *Perspektiv på ubåtsfrågan*, (Statens offentliga utredningar, Stockholm)